

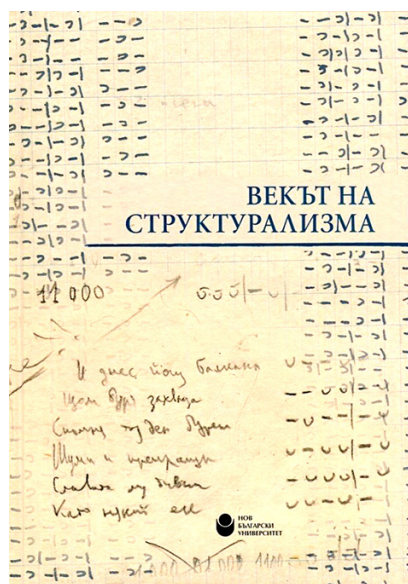
ВЕКЪТ НА СТРУКТУРАЛИЗМА

Живко Христов

Военна академия „Г. С. Раковски“

(2017). *Векът на структурализма*: Материали от конференция по случай 100 години от „Курса по обща лингвистика“ на Фердинанд дьо Сосюр, проведена на 8 ноември 2016 г. в Нов български университет в чест на 65-годишнината на проф. Иван Касабов, д.н. (състав. доц. д-р Васил Гарнизов). София: Нов български университет. 264 с.

Сборникът с доклади от Конференцията на НБУ, която чества стогодишнината от публикуването на знаменития Сосюр, „Курс“, преобърнал тенденциите в развитието на западната хуманитаристика в началото на миналия век, е една навременна равностметка за незаслужено бързо изживения (особено у нас) преврат в мисленето и методите на изследване в лингвистиката и литературната теория. Изданието отваря отново една непрочетена и неосмислена страница (Гарнизов, с. 218). Краткото „изригване“ на публикации през деветдесетте години на XX век в България – самият „Курс“, книгите на Леви-Строс, Марсел Мос, Ролан Барт, дълго и ревниво цензурирани в предходните десетилетия – едва ли може да компенсира тогавашната изолация на академичните среди. Появата на настоящия сборник прави чест на изследователите, включили свои текстове в него, тъй като доказва стремежа им към равноправно участие в световните научни тенденции въпреки сянката от ограниченията на все още близкото историческо минало. Но в изданието има и някои големи отсъстващи – българските изследователи, създали и поддържали традицията на структуралния литературоведски анализ, например Никола Георгиев и Радосвет Коларов, които са

и може би най-често цитираните имена в третия дял на сборника, посветен на „българския век на структурализма“.

Книгата се състои от уводна част и три дяла: „Курсът на Сосюр и лингвистиката“, „Структуралистият поврат“ и „Българският век на структурализма“. В уводната част съставителят Васил Гарнизов отбелязва заслугите на един от „последните истински структуралисти“ – проф. Иван Касабов, чиято идея е създаването на речник в „затворена система“, т.е. всяка дума да се пояснява с думи от същия речник. Пак в увода Христо Тодоров поставя структурализма в историческия контекст на стремежа към „научност“, на аналитичната философия на езика и логическия позитивизъм, както и на американския прагматизъм и философската херменевтика.

Всички доклади в първата част „Курсът на Сосюр и лингвистиката“ представят интересни теоретични разработки върху идеи от Сосюровото наследство. С голяма доза условност бих ги определил като синхронно-аналитични. Петя Асенова например представя основни „антиномии“ от „Курса“ на Сосюр и неговата ранна „ларингална“ теория (предполагаща съществуването на неоткрита фонема в праиндоевропейския език) като неосъзнато структуралистично мислене. Докладът на Иван Касабов е посветен на детайлен семантичен анализ на понятия, генерично свързани със структурализма: система / структура / системен подход, холизъм / системна цялост, функция / функционалност / функционализъм, схема / пропорция / симетрия. Авторът поставя идеите на Сосюр в контекста на свързаните с тях философски школи (Ч. Пърс, Е. Касирер, Т. Парсънс, К. Юнг, И. Кант). Основавайки се на късно открития текст на Сосюр „За двойната същност на езика“, Иван Касабов също подчертава разбирането у Ю. Лотман и Р. Барт за семиотичната система при културата като подчинена на структурата на езика. А самият юбиляр е представен в края на книгата от Мони Алмалех, който в есеистичен стил описва приносите на Иван Касабов, очертавайки енциклопедичния му научен кръгозор.

Също в първия дял докладът на Мария Стамболиева представя гледната точка на изкушения от генеративизма изследовател към основни постулати на Сосюровата теория. „Кукичката“ на заглавието „Ако Сосюр беше генеративист“, създаваща асоциация с артистизма на Уди Алън, всъщност въвежда в задълбочено и интересно тълкуване на четири постулата на Фердинанд дьо Сосюр. Мария Стамболиева демонстрира и доказва генеричната (не генеративна) връзка между мисленето на езика като система у швейцарския лингвист и методите на генеративната граматика. За мене най-любопитна беше асоциацията на постулата за директната недостъпност на езиковите единици с разбирането за структурните равнища у Емил Бенвенист и доказателството, вече чрез методите на генеративизма, че структурата е иманентно абстрактна, т.е. „форма“. Решаващо за нейното разбиране като форма е възможността за нулева стойност на фразата (с. 65). Авторката визира и възможността изре-

ченските структури да присъстват в лексикона „като отпечатыци, отложени в мозъка на човека“ (Сосюр).

Докладът, който не се вписва в рамките на теоретичния „синхронизъм“ на първия дял, е на Димитър Веселинов. Авторът проследява хронологично кариерата на женевския лингвист и академичните условия, помогнали за създаването на „Курса“. Предложена е любопитна перспектива към ролята на „съдбата и случая“: погрешното записване на „Курса“ като „Обща лингвистика“ вместо само „лингвистика“ (с.с. 49, 55). Д. Веселинов всъщност гради текста си върху една неотчетена от самия него антиномия, макар и не сосюрианска, а диалектическа – тази на закономерността срещу случайността. Изследването се опира върху богат фактологически материал, включително и върху новооткрития от автора доклад на Фердинанд дьо Сосюр за въвеждането на новата дисциплина.

Втората част на сборника – „Структуралистският поврат“ – е замислена да обедини статии, представящи влиянието на лингвистичния структурализъм върху други клонове на познанието, като семиология, литературна теория и анализ на мита. Кристиан Банков например прави „опит“ за семиологична аналогия между знаковата същност на думата и парите като арбитрарни знаци. По неговите думи те са „вид икономическа писменост“ (с. 76), а историческото им развитие наподобява зависимостите между мислене и език. Орлин Тодоров, ползвайки наратива от мита за Одисей и анализа на К. Леви-Строс, открива психоаналитична перспектива към „дълбинните“ несъзнавани структури. Ползвайки опозицията „близо – далечно“, както и други базисни опозиции, авторът показва как текстът генерира значения чрез тези структури по аналогия с психично несъзнаваното (с. 86, 88). Петко Стайнов се стреми да намери теоретично „оправдание“ на не-системните литературни творби в съвременната литературна ситуация. Авторът се опира на дихотомията между, от една страна, „историчност / диахрония“ (разграничени от Е. Косериу) и „речеви жанр / литературен жанр“, от друга (М. Бахтин). Мони Алмалех представя аналогия между антиномичността на Сосюр и социалните процеси в модерната и постмодерната епоха. Донякъде механично авторът прехвърля все пак абстрактните научни идеи към социума, наричайки обществената проява на дихотомията „нагон към...“, където може би по-уместният термин би бил „нагласа“. Интересна е предложената гледна точка към научната съдба на Ф. дьо Сосюр като морален образец.

Статията на Ивайло Знеполски във втората част представя социално-контекстуален прочит на семиологията от двете страни на „желязната завеса“, сравнявайки Ролан Барт и Юрий Лотман. Авторът търси „идеологически координати“, но вижда именно структурализма като „изразител на дълбоко подмолно течение“ и основание за идеологическото им родство (с. 94). Тъй като И. Знеполски има виждането на автор, преминал през горнилото на епохата с „критики-донос“, не е учудващо неговото проникновено тълкуване на „семиотичния утопизъм“ на Ю. Лотман (с. 96). Статията набелязва, макар и да не я очертава докрай, драма-

та на интелектуалните революционери („структурите не излязоха на улицата“, с. 97), започнали обществената промяна, пред свирепия якобински хаос на практическата революция – както студентската 1968 година, така и „дивия“ капитализъм след разпада на СССР.

Във втория дял е включен и докладът на Петя Тодорова – задълбочен критически анализ на ограниченията на структуралния подход. Авторката успява да разкрие неговите несъвършенства при прехода от абстрактно към конкретно ниво в тълкуването на мита у Леви-Строс и вълшебната приказка у предшественика му В. Проп. Остават необяснени епизоди от мита: следователно така изведена, неговата структура „няма пораждащи възможности“. На критически анализ е подложен и усъвършенстваният „универсален“ модел на Греймас, който не може да обясни „мотивационната схема“ (с. 116). Обстойно са разгледани и различните разбирания за „литературност“ и техните ограничения в лицето на структуралистката поетика (Ц. Тодоров) и формалистката „неосъзната телеология“ (Б. Айхенбаум, В. Шкловски).

Третата част – „Българският век на структурализма“ – включва статии, които определено формират „импресионистичния“ дял на сборника, ако използваме прословутата „дихотомия“, разделяща българската литературна критика от втората половина на XX век на „импресионисти“ и „структуралисти“ (коментирани обстойно в статията на Васил Гарнизов). В духа на артистичната критика ни въвежда докладът на Михаил Неделчев, който, определяйки себе си като „сюжетен критик“, представя три автобиографични сюжета на българското ангажиране със структурализма. Първият е Прага през 1968 г., където авторът, като студент участник в Шестия международен славистичен конгрес, се среща с живите легенди на Пражкия лингвистичен кръжок, с ентузиазма на Пражката пролет, но и с надвисналата зловеща сянка. Вторият е интервюто на четиримата „млади критици структуралисти“ с Р. Якобсон за сп. ЛИК (1972 г.) заедно с текста на самото интервю, което е свидетелство за неговата тактичност, но и води до дамгосването им от ДС. Третият сюжет е популяризаторската работа за сп. ЛИК през седемдесетте, за венец на която М. Неделчев счита интервюто с Дмитрий Лихачов. Друга диахронна перспектива към българския структурализъм представя Христо Трендафилов. Неговата статия е белетристична елегия за „малките“ интелектуални центрове (Нитра, Тарту, Шумен). Авторът проследява съдбата на новаторските школи – Кръжока по критика и НИЦ „Преславска книжовна школа“ във ВПИ (бъдещия Шуменски университет) – техния разцвет и частичен разгром. Този опит за припомняне на незаслужено забравен порив проследява и съдбата на изследователи, свързани с Шуменския университет, като Никола Георгиев и Огнян Сапарев. Друг автор в третия дял е Иван Звънчаров, който представя гледната точка на архивиста към завещани от Мирослав Янакиев текстове, понастоящем съхранявани в НБУ. Двата текста, публикувани в статията – за теорията на знаците

и несъществеността на материалния носител, са подбрани така, че показват ясно теоретичната нагласа на М. Янакиев и широтата на неговите възгледи.

Последната статия в третата част е от съставителя Васил Гарнизов. Тя е широк поглед към „структурата“ на взаимно противоборство, но и проникване и влияние, между критика, литература и политика в периода на т.нар. късен социализъм. В. Гарнизов си поставя задача да защити тезата, че в този период структурализмът бива оценен като относително „идеологически безвреден“. Представена е панорама на най-значителните участници в тези процеси – „младите структуралисти“ (М. Неделчев, О. Сапарев) и „импресионистите“ (Т. Жечев, К. Куюмджиев), и катализирането на техните отношения от художествената проза на Н. Хайтов. Поставяйки българската лингвистика и литературна критика в контекста на световните интелектуални процеси, авторът проследява също „тихия отказ“ след 1945 г. на българските лингвисти от школата на структурализма и тяхното посвещаване на по-тривиални изследвания (Ив. Леков, Л. Андрейчин, Ст. Стойков). Акцент е появата на „Българско стихознание“ на Мирослав Янакиев, предизвикала „догматична война“ с марксистки цитати. Отдаването на дължимото уважение към авторитета на М. Янакиев обаче трудно кореспондира с определянето на неговите възгледи като „радикален материализъм“; тук по-прецизна философска референция би била вероятно „позитивизъм“. Авторът следва стриктен метод: началото е дефиниране на двете понятия – късен социализъм и структурализъм. Те са трудно дефинируеми – първото е публицистична метафора с неясни очертания; второто се определя по-скоро негативно като „непанславизъм“, „немарксизъм“ и прочее. Достойнство на статията е спазването на аксиологическа неутралност, а такъв подход помага да се проследи и точно да се оцени духовната същност на структуралната революция, включително и в България.

Като заключение ще кажа, че издаването на този сборник, а и самата инициатива за провеждане на конференция по случай годишнината от революционния труд на Сосюр, дава надежда. Надеждата е, че неизживеният докрай интелектуален стремеж към обогатяване на хуманитаристиката с методите и възгледите на „точните“ науки има бъдеще. Свидетелство за това са задълбочените статии, намерили място в книгата.

THE CENTURY OF STRUCTURALISM

✉ **Dr. Jivko Hristov**

Department of Distance Learning and Language Tution
“Georgi Stoykov Rakovski” Military Academy
1504 Sofia, Bulgaria
E-mail: hur_1961@yahoo.com